

Suomentajan taipaleesta

”3.1.1910. Satoi. Käänsin Josuata 10:13–18. Kovaa työtä, vaan hauskaa.”

Ei, päiväyksessä ei ole virhettä. Se on isoisäni Juho Wehasen päiväkirjasta, jota hän (ainakin vuodesta 1899 alkaen) piti Ambomaalla, nykyisessä pohjois-Namibiassa, auttaessaan Martti Raustasta *Raamatun* kääntämisessä ndongan kielelle ja samalla tämän kielen kehittämisessä. Kansaa opetettiin lukemaan. Saadessani tämän päiväkirjan käsiini vuonna 2000 ymmärsin että suvussa oli tehty Agricolan työtä, mitkä motiivit kullakin sukupolvella sitten olikin. Itse olin tehnyt käännöstyötä vuodesta 1946 lähtien.

Olen löytänyt yllättävän merkinnän omastakin 20-vuotiaan päiväkirjastani vuodelta 1943 Tiiksjärvellä, pienessä lentotukikohdassa keskellä ”läntisen Euroopan laajinta erämaa-alueetta”, niin kuin Max Jakobson Rukajärven suunnan määrittelee. Silloin, tilatessani lotille maksetulla alikersantin päivärahalla *Maailmankirjallisuuden kultaista kirjaa*, olen huokaissut: ”Kunpa saisין oppia lukemaan vieraita kieliä ja kääntämään!” Ne toiveet minut sitten veivät Turun yliopistoon opiskelemaan. Saksan ja ranskan opintoni osoittautuivat parissa vuodessa toivottomiksi, koska 1940-luvun lopulla ei ollut syntyperäisiä kielten lehtoreita eikä mahdollisuutta päästä ulkomaille.

Vaihdoin sivuaineita, pääasianahan oli joka tapauksessa maailmankirjallisuus. V. A. Koskenniemen professorikaudella aineen nimi oli ”yleinen ja kotimainen kirjallisuus ja estetiikka”.

Kulta-aika, jolloin VAK:n ympärillä oli nuoria runoilijoita, oli ohi; opiskelutovereistani vain yksi oli runoilija, Unto Koskelan nuorempi veli Tauno, josta sitten tuli Nortamon perinteen jatkaja Raumalla. Niin, olihan myös Anja Samooja, mutta hänen runonsa tulivat myöhemmin, kun hän oli jo muuttanut Tanskaan. Kirjallisessa piirissä saattoi vielä tavata Sarkian aikalaisia, kuten ”Hiiskuttaret” eli Kyllikki ja Helka Hiiskun.

VAK piti joka viikko toisen luentosarjansa sijasta ”runoanalyysiä”, eräänlaista seminaaria, ja koska runon audiitiivinen aines, rytmi, riimi ja soinnut, oli hänelle ensiarvoista (”sitä vanhaa hapatusta”, minulle sanottiin sitten 50-luvun Helsingissä), runoja luettiin usein alkukielillä. (*Les sanglots longs/ des violons tai über allen Gipfeln ist Ruh'* jäivät ainaiseksi mieleen.) Myös luennoillaan VAK siteerasi esimerkiksi Goetheä ja Ruotsin *nittionalisteja* alkukielillä. Tästä se nähdäkseni minun kohdallani alkoi.

Opiskeluvuosiinani (FK 1949) tein tenttien lomassa ansiotöitä, muun muassa STT:n Turun ja Tampereen toimistoissa. Työtä niinä vuosina oli, mutta ei ostettavaa; niinpä kirjoja samoin kuin kuvataidettakin myytiin. Syntyi pieniä kustantamoja. Jokin niistä antoi minulle 1946 suomenruotsalaista käännettävää, ja ensimmäinen suomentamani romaani ilmestyi 1947. Töitä sain sitten Helsingissäkin, ja Otavan tunnetusti älykäs – ja etevyytensä ja ankaruutensa takia kai vähän pelättykin – Maijaliisa Auterinen käytti aikaansa ”hyvän kääntäjän”

(niin kuin hän kauniisti sanoi) opettamiseen.

A propos, ”kääntäjähän” me yleensä sanomme, mutta omalla kohdallani käytän usein mieluummin sanaa ”suomentaja”, joka on kauniimpi, enkähän ole muille kielille kääntänyt. Itse asiassa se on myös konkreettisempi; kääntäminen hän voisi olla vaikka mitä, minkä oikeastaan tajusin kerran kun vanha maalaisnainen Itävallassa pyysi minulta rahaa ja kysyi, olinko opettaja(tar, tietenkin). *Nein, ich bin eine Übersetzerin*, vastasin ja hän pudisteli päätään sanoen ettei ymmärrä.

Suomentajana olen sitten elänyt vapaata elämää, ja vaihtelevaa: pienin väliajoin uusi työ, ja aina erilainen. Kokeilin kyllä 1960-luvun alussa työpaikkaakin (WSOY:ssä), mutta 3 vuotta riitti vakuuttamaan minut siitä, etten halunnut myydä aikaani vaan työtäni, ja kesällä 1965 lähdin viisivuotiaan tyttären ja suomennettavan romaanin kanssa rahtilaivalla Puolaan. Viivyimme Karpaattien rinteellä kuu-kauden verran, kirja tuli käännettyksi ja palkkaennakko käytetyksi. Miellyimme rahtilaivaelämään niin, että seuraavana vuonna lähdin kyselemään mahdollisuuksia Suomen Höyrylaivaosakeyhtiöstä. Niitähän löytyi vuodesta toiseen, Etelä-Amerikkaa myöten, ja kun kirjoitin matkajuttuja lehtiin, saimme pressialennustakin.

Osan suomennustyöstäni tulin sitten 35 vuoden aikana tehneeksi rahtilaivoissa, kunnes minun kevättälvellä 1999 pohjois-Atlantin myrskyissä oli nöyryyttävä toteamaan, etten ole enää valtamerikelpoinen: lihasvoima ei riit-

tänyt pystyssä pysymiseen, tuli ruhjeita ja mustelmia. Olin 75-vuotias.

Näin monen vuosikymmenen aikana suhdanteet ovat vaihdelleet ja työn – nimenomaan mieluisan ja vaativan työn – saatavuus niiden mukaan. Tiukimpiin yksinhuoltajavuosiini osui keittokirjabuumi (vai olisiko sanottava sen alkaminen, eihän se ole heikennyt). Olin jo 1955 suomentanut Marianne Lüchoun viehättävän *Hauskaa ruuanlaittoa* (jolloin sain oppia oikean omeletin tekemisen hänen keittiössään). Maijaliisa Auterinen ja minä hylkäsimme silloin yököttävät ”ruoan”-saati ”ruoissa”-muodot, mutta sain taistella asiasta latojien kanssa vuosikautia; kielentarkastajia en suvainnut lainkaan, koska tiesin kehittäväni järkevää keittokirjakieltä (olen tehnyt asiasta joskus radiopakinkan). Tiukkoina aikoina, milloin hyvää kaunokirjallisuutta ei ollut tarjolla (tai sitä oli melkein vain englanniksi, mitä en silloin vielä ollut lukenut), hankin toimeentulomme mieluummin keittokirjojen kuin jonkin roskaviihteen kääntämisellä. Huonommin maksettua se ei ollut, etenkin kun olin alunperin ymmärtänyt vaatia, että eri riveille ladotut ainesluettelot

- suolaa
- pippuria
- persiljaa

laskettiin silloisen normaaliliuskan (2 000 lyöntiä) täysiksi riveiksi; ja nopeaa hommaahan se muutenkin oli.

Painavampaakin tietokirjallisuutta on joskus osunut kohdalle, niin kuin muutamat osat WSOY:n 70-luvulla julkaisemasta sarjateoksesta *Kansojen kirjallisuus*. Siellä saattoi joskus tulla

vastaan haastava runositaattiongelma; silosäkeestä, jos sitä ei kohta Shakespearen tai Miltonin suomennoksista tunnistanut, kyllä selviydyin; myös muistan kääntäneeni joitakin ranskalaisia säkeitä, joista sarjan silloinen Suomen-toimittaja Lauri Viljanen soitti kiittävästi. Olinhan sentään monet tyttövuoteni kirjoittanut mittallisia runoja – ennen 50-luvuin tyrmistystä. Mutta Lutherin kohdalla tuli vastaan virsi *Vom Himmel hoch! da kam ich her*, jota en tuotapikaa löytänyt virsikirjasta, ja niinpä suomensin sen. Aikanaan tuli WSOY:stä viesti: ”Porvoon latojat sanovat, että KV:n kääntämän *Enkeli taivaan* voi kyllä hyvin laulaa, mutta eiköhän tässä käytetä entistä.”

Muistissani 1980-luku oli sekä työn että apurahojen kannalta ammattini huippuaikaa (1983 täytin 60; kokemus on kääntäjälle hyväksi). Tavattoman mieluisia töitä olivat Ingeborg Bachmannin teokset ja Bo Carpelanin *Axel*. Näille kirjailijoille on yhteistä eräänlainen lyyrikin hengitys, joka sopi hyvin omaan rytmiini. Tällaisten töiden kohdalla minä, joka muutenkin olen haluton puhumaan kääntämisen teoriasta (lähtökielestä, kohdekielestä ja niin edelleen), sanoisin mielelläni, että ne suomentuivat.

Juuri kun kustantajat alkoivat pitää minua eläkeikäisenä, joutuin onnekseni 1990 (tietääkseni Tuomas Anhavan suosituksesta, olkoon hän kiitetty) suomentamaan Mikael Enckellin elämäkerrallisen tutkielman *Isäni Rabbe Enckell*. Eikä se siihen loppunutkaan! Elämäkerrtaa tuli vielä kaksi osaa lisää –

kolmannen sain valmiiksi syksyllä 1997. Kulttuurianekdoottina kannattaa säilyttää Helsingin Sanomain painovirhe: kun Kai Laitisen arvostelu elämäkerran traagisimmasta, toisesta osasta (sen ilmestyttyä ruotsiksi) julkaistiin, se sai otsikon ”Menestyksen voima”. Laitisen luvalla suomennoksen nimeksi merkittiin sitten kuitenkin korrekti *Menestyksen voima*.

Tämän pitkän ja vaativan työn jälkeen olen saanut suomentaa Mikael Enckellin esseitä ja esitelmiä. Itse asiassa sain vanhoilla päivilläni opetella vaikeaa työtä; ”lyyrinen hengitys” on kaukana, kun Enckell kutoo pitkiä, lomittuvia ja polveilevia virkkeitään vähän Proustin tapaan. ”Kääntäjä kääntää pisteestä pisteeseen”, sanoi Tuomas Anhava. Relatiivilauseita suomeksi ei voi kovin paljon peräkkäin ripustaa; kun alkuteksti selviytyy prepositioilla, suomi vaatii sijamuotoja; lauseenvastikkeista on apua, mutta niitä on käytettävä varovasti. Vaikka suomi on rikas kieli, abstrakteja sanoja ei ole paljon: niiden synonyymeja on vaikea keksiä. Suomessa tautofonia jumptuttaa sietämättömästi, kun paino on aina sanan ensi tavulla.

On siis ollut teknisiä ongelmia näissä vanhuudentöissä. Mutta Enckellin – kirjailijan, psykoanalyytikon, filosemiitin, elokuvakriitikon, kulttuurin ja ihmisen pohdiskelijan – ajatusmaailmassa on ollut hyvä liikkuu. Se on virkistänyt omaa ajattelua ja suunnannut mielenkiintoa yhä uusiin, ja usein vanhoihinkin, lukemattomiin kirjoihin.

Eikö tämä olekin onnellinen ammatti!